

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİNDE DEĞERLER ÖĞRETİMİ

The teaching of Values in Turkish Language and Literature Course

Mustafa CEMİLOĞLU¹

Submit Date: 2020-02-15 15:56:19

Acceptdate: 2020-02-18 08:13:40

To Reference: Cemiloğlu, Mustafa (2020), The teaching of Values in Turkish Language and Literature Course. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:17-23

Özet

Etik ya da ahlak büyük ölçüde değerler içeren davranışlar bütünlüğü demektir. Son yıllarda eğitim-öğretim çevrelerinde değerler ve değerlerin öğretimi sıklıkla gündeme taşınmaktadır. Bu konuda makaleler yayınlanmakta, lisansüstü tezler yapılmaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu da derslerin öğretim programına değerler eğitimi ilkelerini eklemektedir. Ahlakın ve erdemın dayanağı olan değerlerin eğitiminde belirli bir yolun, yöntemin bulunması ve bu yöntemlerin eğitimcilere, uygulayıcılara öncelikle kazandırılması gerekir. Bu yol, keşfetme ya da problem çözme dediğimiz işleyiş tarzıdır. Türk Dili ve Edebiyatı dersi değerler eğitimi uygulamalarına yer verilebilmek adına son derece elverişli bir derstir. Bu derste davranış ikilemlerini içeren metinlerin tartışılması öğrencilere değer kazandırma adına yapılabilecek işlemlerin başında yer almaktadır. Değer kazandırma adına yapılabilecek en doğru yol da budur. “Şunu yap, bunu yapma” yollu bir değer eğitimi gerçekleştirilememektedir. Millî Eğitim Bakanlığının da öğretmenlere yol gösterme adına öğretim programları ve ders kitapları başta olmak üzere eğitimin bileşenlerini eşgüdüm içerisinde planlayıp düzenlemesi gerekmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı son birkaç yıldan beri “değerler” kavramı ile ilgili değişik çalışmalara imza atmakta ve eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde öğrencilere belirli değerlerin kazandırılabilmesi için de bazı yenilikleri hayata geçirmektedir. Yenilenen “Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarında “değerler” kavramının vurgulanarak işlenmesi de bu yeniliklerin bir parçası olarak görünmektedir. Elbette bütün bunların sonucu olarak da hem Türk Dili ve Edebiyatı dersinin okutulduğu Orta Öğretim okullarında hem de doğal olarak onlarla organik bir ilişki içerisinde bulunması gereken Eğitim Fakültelerinde “Değerler” üst başlığını taşıyan çalışmalara ağırlık verilmektedir. Bu durumu, Eğitim Fakültelerinde çalışmakta olan akademisyenlerin bilimsel yayınlarında ve Eğitim Bilimleri Enstitüleri kapsamında yaptırılmakta

olan lisansüstü tezlerde de görmek mümkündür.

Ortaöğretim basamağında gözlemlenen bütün bu gelişmeler daha önce hiç görmediğimiz, üzerinde hiç durulmamış bir çalışma biçimi değildir. Çünkü eski ifadeyle “talim ve terbiye” ya da yeni ifadeyle “eğitim-öğretim” terimlerinde yer alan “terbiye-eğitim” kavramı bizi “değer” kazandırmadan başka bir şey değildir. Elbette kazanılan bu “değerler” zaman içerisinde öğrencilerin tutumlarında ve davranışlarında gözlemlenmeye başlayınca verilmeye çalışılanlar da kazanılmış olmaktadır. O nedendir ki, bakanlığın derslerin öğretim programlarında ve değişik çalışma alanlarında sık sık vurguladığı “Değerler Eğitimi” kavramı, daha önce üzerinde hiç çalışılmamış bir yenilik değildir. Belki, daha önce adı konulmamış, biraz rastlantıya bırakılmış, programlanmamış ve tanımlanmamış çalışmaların düzenlenmesidir ama elbette bu yanıyla da olumlu bir gelişmedir.

Yalnız, Ortaöğretim basamağında yer alan bütün derslerin, “öğretim programı, “eğitim-öğretim etkinlikleri” ve “ölçme ve değerlendirme” olmak üzere üçlü bir yapısı vardır. Yine ders bütünlüğü içerisinde bu üç ayrıntının uyumluluk taşıyacak şekilde şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “Değerler Eğitimi” kavramı, hem dersin öğretim programı hem “eğitim-öğretim etkinlikleri” hem de “ölçme ve değerlendirme” yönünden irdelenmeye çalışılacaktır.

Ortaöğretim basamağında yürütülmekte olan derslerin temel amacı öğrencilere orta düzeyde bir bilgi ve kültür kazandırmaktır. Eğitimin temel hedeflerinden birisi, öğrenciye “değerler” kazandırmak ve bu değerleri tavır ve davranışlarına yansıtılmalarını sağlamak ise bunun yolu “eğitim-öğretim süreçleri” içerisinde uygulanan bir dizi etkinlikten geçer. O etkinliklerden birisi de Türk Dili ve Edebiyatı Dersi okuma metinleri içerisinde yer alan “ikilemler” i ve “ahlaki çatışma”

sahnelerini tartışma konusu yapmaktır. Öğrenciler bu tartışma seanslarında bir “bilgi” e ulaşacaklar. Bu bilgi, onları zamanla “değer” edinmeye, edinilen değerler de onunla koşut davranış kalıbına götürecektir. Psikologlar, “iyiler, doğrular ve güzeller” içerisindeki en üst değerini “adalet” olduğunu savunuyorlar. Öyleyse, kazandırılacak ilk değerini de o olması gerekiyor.

Anahtar Sözcükler: Ahlak, Etik, Değerler, Değerler Öğretimi, Ahlak Gelişimi, Türk Dili ve Edebiyatı Dersi

Abstract

Ethic or morality means all behaviors that include values to a large extent. In recent years, within the education-teaching environments, values and values education are on the front burner. Studies and papers are being published and graduate dissertations are being conducted on this issue. Board of Education, too, adds values education principles into the curriculum. A certain way and methods should be defined and these methods should be acquired to the educators and practitioners in the values education which is the base of morality and virtue. It is a problem solving or exploring way of teaching. Turkish Language and Literature is a very suitable course to give place to values education practice. Discussing texts which include behavioral dilemmas is the most important teaching material to help students gain values. This is the rightest way for values acquisition. “Do this and do not do that” is that a proper way through which values education cannot be realized. In addition to this, Ministry of National Education should plan and organize programs and course books accordingly.

The Ministry of National Education has been carrying out various studies on the concept of “values” for the past few years. It has also implemented some innovations in order to gain individual values for students in educational activities. It is also seen as a part of these innovations that the concept of “values” is emphasized in the renewed “Turkish Language and Literature Curriculum”. Of course, as a result of all these, the studies that carry the heading “Values” are emphasized both in the secondary schools where the Turkish Language and Literature course is taught and in the Faculties of Education that should naturally have an organic relationship with them. It is also possible to see this situation in the scientific publications of academics working in the Faculties of Education and in the postgraduate theses being made within the scope of the Educational Sciences Institutes.

All these developments observed in the secondary education level are not a form of study that we have never seen before. Because the concept of “training-training” in the old term “training and training” or the new term “training-training” is nothing but adding “value.” Of

course, when these “values” gained start to be observed in the students’ attitudes and behaviors over time, those who try to be given are also won. It is for this reason that the concept of “Values Education,” which the ministry frequently emphasizes in the curriculum of the courses and different fields of study, is not an innovation that has never been studied before. Perhaps, it is the organization of studies that have not been named previously, are left to chance, are not programmed, and are not defined, but of course, this is also a positive development.

However, all courses in the secondary education level have a tripartite structure, namely “curriculum, “educational activities,” and “assessment and evaluation.” Again, these three details should be shaped to be compatible with the integrity of the course. For this reason, in the later parts of the study, the concept of “Values Education” will be tried to be examined in terms of both the curriculum of the course, “educational activities” and “measurement and evaluation”.

The main aim of the lessons being carried out in the secondary education level is to provide students with a medium level of knowledge and culture. If one of the main objectives of education is to provide students with “values” and to reflect these values on their attitudes and behaviors, the way to this is through a series of activities implemented in “education-training processes.” One of those activities is to discuss the “dilemmas” and “moral conflict” scenes in the reading texts of the Turkish Language and Literature Course. Students will reach a “cognition” in these discussion sessions. This cognition will take them to “value” over time, and the values acquired will lead to a parallel pattern of behavior with it. Psychologists argue that the highest value in “good, righteous and beautiful” is “justice.” So it must be the first value to be gained.

Keywords: Morality, Ethic, Values, Values Education, Moral Development, Turkish Language and Literature

Giriş

Milli Eğitim Bakanlığı son birkaç yıldan beri “değerler” kavramı ile ilgili değişik çalışmalara imza atmakta ve eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde öğrencilere belirli değerlerin kazandırılabilmesi için de bazı yenilikleri hayata geçirmektedir. Yenilenen “Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarında “değerler” kavramının vurgulanarak işlenmesi de bu yeniliklerin bir parçası olarak görünmektedir. Elbette bütün bunların sonucu olarak da hem Türk Dili ve Edebiyatı dersinin okutulduğu Orta Öğretim okullarında hem de doğal olarak onlarla organik bir ilişki içerisinde bulunması gereken Eğitim Fakültelerinde “Değerler” üst başlığını taşıyan çalışmalara ağırlık verilmektedir. Bu

durumu, Eğitim Fakültelerinde çalışmakta olan akademisyenlerin bilimsel yayınlarında ve Eğitim Bilimleri Enstitüleri kapsamında yaptırılmakta olan lisansüstü tezlerde de görmek mümkündür.

Ortaöğretim basamağında gözlemlenen bütün bu gelişmeler daha önce hiç görmediğimiz, üzerinde hiç durulmamış bir çalışma biçimi değildir. Çünkü eski ifadeyle “talim ve terbiye” ya da yeni ifadeyle “eğitim-öğretim” terimlerinde yer alan “terbiye-eğitim” kavramı bizatihi “değer” kazandırmadan başka bir şey değildir. Elbette kazanılan bu “değerler” zaman içerisinde öğrencilerin tutumlarında ve davranışlarında gözlemlenmeye başlayınca verilmeye çalışılanlar da kazanılmış olmaktadır. O nedenle ki, bakanlığın derslerin öğretim programlarında ve değişik çalışma alanlarında sık sık vurguladığı “Değerler Eğitimi” kavramı, daha önce üzerinde hiç çalışılmamış bir yenilik değildir. Belki, daha önce adı konulmamış, biraz rastlantıya bırakılmış, programlanmamış ve tanımlanmamış çalışmaların düzenlenmesidir ama elbette bu yanıyla da olumlu bir gelişmedir.

Yalnız, Ortaöğretim basamağında yer alan bütün derslerin, “öğretim programı, “eğitim-öğretim etkinlikleri” ve “ölçme ve değerlendirme” olmak üzere üçlü bir yapıya vardır. Yine ders bütünlüğü içerisinde bu üç ayrıntının uyumluluk taşıyacak şekilde şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “Değerler Eğitimi” kavramı, hem dersin öğretim programı hem “eğitim-öğretim etkinlikleri” hem de “ölçme ve değerlendirme” yönünden irdelenmeye çalışılacaktır.

Değerler, Etik ve Ahlak:

Türk Dil Kurumu sözlükleri bu üç kavramı sırası ile şöyle tanımlamaktadır:

Değer: Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.

Ahlak: Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları.

Etik: Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere “etik” ve “ahlak” kavramları doğrudan insan davranışlarını, “değer” ise bu davranışa kaynaklık eden kıymet hükümlerini ifade etmektedir. Edebiyat sanatının konusu da insan ve insan davranışları olduğuna göre bu davranışların çıkış noktası olan değerler manzumesi de bir anlamda edebiyat sanatının içeriğini oluşturmaktadır. Ayrıca Türk Dili ve Edebiyatı alanı “edebiyat” teriminin “edep”le ve “edepli olma” ile bağlantılı olmasından dolayı da zaten ahlakla ve olumlu değerlerle yakından ilişkilidir.

Ancak birer bilimsel terim olarak “ahlak, etik, değer” kavramları öncelikle felsefenin çalışma alanı içerisinde yer almaktadır. Felsefenin üç önemli alanından birisini oluş-

turan “aksiyoloji” doğrudan “iki önemli değer” demektir. Bunlardan birincisi güzellik ve güzellik felsefesi olan “estetik”, diğeri de “mutlu olma, huzurlu olma” olarak tanımlayabileceğimiz “ahlak”, “değer” ya da “etik”tir. Zaten edebiyat da bir anlamda güzel sanatlar içerisinde yer almasından dolayı doğrudan “estetik”le bağlantılıdır.

Sözü edilen bu üç kavram felsefenin dışında, birer insan davranışı olarak doğrudan davranış biliminin yani psikolojinin de konusudur. Onun ötesinde insanı, içinde yaşadığı toplumla birlikte değerlendirdiği için de sosyoloji ve etnoloji ile de bağlantılıdır. Öyleyse, sonuç olarak Türk Dili ve Edebiyatı alanı içerisindeki çalışmalarda ve bu alanla ilgili eğitim-öğretim etkinliklerinde “değerler eğitimi”ni sağlıklı olarak yürütebilmek için muhakkak disiplinler arası bir anlayışa sahip olmak gerekmektedir. Aslına bakılırsa, “Eğitim Bilimleri” teriminde kullandığımız çoğul eki zaten eğitimcileri çoklu bilimsel anlayışlara taşımaktadır.

Felsefe bilim olarak daha çok bilgi konusuna odaklandığı için değerlerin “iyi veya kötü” ya da “doğru ya da yanlış” olmasıyla çok ilgilenmez, daha çok onlarla ilgili görüş beyan eder. Şüphesiz bir sosyal bilimci olarak eğitimci felsefi bilgilerden de çıkarımlar yapma durumundadır. Ancak eğitim biliminin ve elbette bir eğitimcinin, psikolojik verilerden ve sosyolojik değerlendirmelerden yararlanması öncelikli bir hedeftir. O, bir dilci veya edebiyatçı ise dilin ve malzemesi dil olan edebiyat sanatının doğrudan bir “kültür” unsuru olduğunu bilir. Bu bilgi onu sosyolojik bulguları öncelikle göz önünde bulundurmaya götürür. Sonuç olarak denilebilir ki, edebiyat öğreticisi, edebiyatın öncelikli konuları içerisinde yer alan “ahlak, değer, davranış, duygu, düşünce” gibi alt kavramları öğretim konusu yaparken yeterli olacak düzeyde psikoloji ve sosyoloji bilmek durumundadır.

Gelişim Psikolojisi Açısından Ahlak:

Eğitim-öğretimle ilgili düzenlemeler, ilköğretimden üniversiteye birey gelişiminin çeşitli basamakları göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Buna koşut olarak ahlak ve değerler eğitimiyle bağlantılı eğitim-öğretim düzenlemeleri de elbette gelişim psikolojisinin verileri temel alınarak yürütülecektir. Bu konudaki bilimsel veriler bugüne kadar büyük ölçüde iki büyük gelişim psikoloğu Piage ve Kohlberg’in çalışmalarına dayandırılmaktadır. Bizde de tanınmış psikolog Erol Güngör, Piage ve Kohlberg tarafından geliştirilen bilimsel kuramdan yola çıkarak adı geçen görüşlerin bizim toplumumuzdaki uygulamasını gerçekleştirmiştir. Bu üç bilim adamının görüşleri, ayrıntıya kaçmadan, bir eğitimci, bir edebiyat eğitimcisi ya da kısaca bir Edebiyat Öğretmenine destek olacak tarzda kısaca verilmek

istenirse şu özet bilgilere ulaşılır:

Değerler, günlük hayatta her an karşılaştığımız ölçülerdir. Bireysel kişiliklerden gruplara, belirli bir iş çevresinde organize olmuş işyerlerinden devlet kurumlarına kadar her düzey sosyal oluşumlarda kısaca “değerler” adı verdiğimiz kıymet yargıları ya da erdemler vardır. Bunlar yazılı olarak “Değerlerimiz” adı altında belirtilse bile biz onları ancak kişilerin davranışlarında gözlemleyebiliriz. O nedenle değerler manzumesi denilen şey aslında bir tutum, tavır ve davranış kompozisyonudur. Kısacası, bizler değerleri, davranışları gözlemleyerek bulabiliriz. Bu nedenle insan davranışına yön veren şey onun inandığı veya geliştirdiği değerlerdir, yargısı doğru bir yaklaşımdır. Sonuç olarak değerler davranışlara, davranışlar da zamanla ahlaki anlayışlara dönüşüyor demek bir anlamda bu gelişme çizgisini işaret etmektedir. Zaten bedensel ve ruhsal gelişme basamaklarını tanımlayan gelişim psikologları “ahlak” anlayışının da değişik basamaklardan geçerek tamamlandığını belirtmektedirler. Onlara göre ahlak tamamen bir zihin faaliyetidir. Dolayısıyla da ahlak anlayışı, zihin işlemleri ile ve ona paralel yürüyen gelişmelerle şekillenmektedir. Bu şekillenme, ahlaki gelişme, “gelenek öncesi dönem, geleneksel dönem ve gelenek ötesi dönem” olmak üzere birbirini izleyen ardışık üç dönem biçiminde tanımlanmaktadır. Gelişme basamakları kabaca, gelenek öncesi ilkokul çağı, geleneksel dönemi ortaokul çağı, gelenek ötesi dönemi de ortaöğretimin son basamaklarını da içerecek biçimde yetişkinlik çağı olarak göstermektedir.

Bu işlemler birer zihin faaliyeti olduğuna göre ahlaki davranışların zihin gelişiminden farklı bir çizgi izlemesi zaten düşünülmemektedir. O nedenle zihin gelişimine paralel olarak gelenek öncesi dönemde kişi somut anlamda kendi ihtiyaçlarını giderecek davranış kalıpları göstermektedir. İkinci aşama olan geleneksel dönemde de toplumsal kurallar, ödevler, yasalara uyma davranışları gözlemlenir. Gelenek ötesi dönemde de özgürlük, eşitlik, insan hakları, insan onur ve gururu gibi evrensel ilkelerin gelişimi izlenir. Bu çağlar birbirlerini izlerlerken aynı anda bir önceki değerler yeniden yargılanmakta ve yeni bir düzenlemeye gidilmekte, geçmiş olanlarla yeni değerlerin bir sentezi oluşturulmaktadır. Kolayca tahmin edileceği gibi, zihinsel gelişim ilerledikçe gelinen yeni aşamada ortaya çıkan değerler daha kapsayıcı ve daha karmaşık olmaktadır. Kohlberg'e göre bu gelişim basamakları her birey için geçerli değildir. Kimi bireyler daha sonraki üst düzey ahlaki gelişim basamaklarını tamamlayamadan daha alt basamakta kalırlar.

Buna benzer bir değerlendirme ünlü bilim adamı Maslow'un, “ihtiyaçlar piramidi” olarak bilinen sınıflandırmasında da yer almaktadır. Maslow'a göre insan ihtiyaçları bedensel ve ruhsal gelişim çizgisine paralel olarak belirli bir sıra izleyerek ortaya çıkmakta ve doğal olarak bu

ihtiyaçları giderme dürtüsü değerler manzumesine de yansımaktadır. Maslow'a göre ihtiyaçların izlenme sırası şöyledir: Öncelikle fizyolojik ihtiyaçlar, peşi sıra kendini güvende hissetmeyi sağlayan ihtiyaçlar, üçüncü sırada sevme-sevilmeme, daha sonra da bir şeyler başararak, yeni şeyler yaparak ve evrensel değerlere ulaşarak kendini gerçekleştirme ihtiyacı yer almaktadır. Ahlaki gelişim basamaklarında olduğu gibi ihtiyaçlar sıralamasında da her birey, belirtilen üst düzey ihtiyaçlarını giderememekte, bazıları daha alt kademelerde kalmaktadır.

İnsan davranışlarının itici gücü olan değerlerle ilgili değişik sınıflandırmalar da yapılmıştır. Bu değerlendirmelerden bazıları şöyledir: Değerler, bireyin üç değişik ihtiyacını karşılamak üzere düzenlenmişlerdir. Bunlar gelişme basamağına uygun olarak “biyolojik ihtiyaçlar, sosyalleşme ihtiyaçları ve içinde buldukları toplumun ihtiyaçlarıdır. İnsanın çeşitli davranışlarını şekillendiren birçok erdem sayılabilir. Onların en tepesinde bir üst değer olarak “adalet” kavramının yer alması gerekir. Adalet, en üst değerdir.

Bunların ötesinde değerlerle ilgili olarak yapılan bazı gruplandırmalar da şöyledir: Fazla sayıda değer saymak ve onları tanımlamak mümkündür ama önemli olan onları hiyerarşik bir yapı içerisinde sınıflandırmaktır. Psikologlar “portre değerler” olarak tanımladıkları bu değerleri “Güç, başarı, hazcılık, heyecan, bağımsızlık, iyilikseverlik, geleneksellik, uyum, güven ve evrensellik” başlığı altında gruplara ayırmaktadırlar. Bu gruplandırma değerlerin de hiyerarşik bir yapıya sahip olabileceği izlenimini vermektedir. O nedenle değerler “amaç değerler” ve “araç değerler” olarak iki grup halinde de sıralanmaktadır. Buna göre “özsaygı” ve “saygınlık” birer amaç değerken, insanlara “nezaket” gösterme ve güven telkin etme saygınlık için kullanılan araç değerdir. Bu sınıflandırmalar ve tanımlamalar, birbirinin içine girmişcesine çok karmaşık bir yapı arz eden değerler konusunda araştırma yapacaklar için birer yol gösterici ve yöntem belirleyicidirler.

Bütün bunlara ek olarak, yapılan araştırmalardan edinilen izlenim, değerlerin kazanımı ile bağlantılı bir oluşum çizgisinin bulunmuş olmasıdır. Bu değerler, önce bir bilgi, bir biliş, bir karar olarak belirginleşmekte, o bilgiyi bir duygu izlemekte, son olarak da muhtemelen duygunun dürtüsüyle davranış ortaya çıkmaktadır.

Ahlak gelişiminde, değerlerin zaman içerisinde şekillenmesinde, rol modelde gözlemlenen davranışların da etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar, değerlerin kazanımında “ödül-ceza” uygulamalarının da etkili olduğunu ileri sürmektedirler. Araştırmalardan çıkarılan bir başka sonuç ise cinsiyet farklılıklarının farklı değer kompozisyonlarına yol açmakta olduğu

ile ilgilidir. Yani bir anlamda kadınların ve erkeklerin değer tercihleri farklı olabilmektedir. Sözgelisi, erkeklerde başarı değeri daha önemli iken kadınlarda evrensel değerler daha baskın olmaktadır. Bu farklılıklar, değerlerin kendi içerisinde bir uzlaşma sonucunda oluştuğunu da göstermektedir.

Öğretim Konusu Olarak Ahlak ve Değerler:

Eğitim biliminde “öğretim” hemen hemen yapılan işin temelini teşkil etmektedir. Ancak “öğretim yöntemleri” de birçok seçeneği olan bir alandır. Sözü edilen seçenekler hem değişik derslerle hem de bu derslerin değişik öğrenme alanları ile ilgilidir. Bu aşamada yapılması gereken, Türk Dili ve Edebiyatı dersinde ve bu dersin okuma metinlerindeki “değerler”i öğretim konusu yapmak ve bunları uygun öğretim yöntem, teknik ve işlemleriyle öğrenciye kazandırmaktır.

Bilindiği üzere, Türk Dili ve Edebiyatı Dersi artık öğrenci merkezli bir anlayışla ve hermeneutik bakış açısıyla, sınıf içi etkinliklere dayalı olarak işlenmektedir. Bu işleyişte tercih edilecek yöntem “keşfettirme” ya da “problem çözme” olarak tanımlanan işleme yoludur. Son yıllardaki yayınlarda “yeniden yapılandırma” veya “inşacılık” ya da “problem oluşturma ve çözdürme” olarak da yer alan bu yöntem için birbirini izleyen birkaç aşama sıralanır. Bu aşamaları “değer öğretimi” özelinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Soruna dikkat çekme.
2. Sorunu ortaya koyma.
3. Keşfettirerek, tartışarak buldurma.
4. Bulunanları yeniden yapılandırma ve düzenleme
5. Ulaşılan bilgiyi ve değeri yeni bir alana transfer etme.

Değer öğretimi, metin merkezli bir çalışmada ve özellikle de olaya dayalı eserlerde olay kişilerinin davranışlarının irdelenmesi ile daha kolay gerçekleştirilir. Öğreticiye düşen görev, sadece dikkat çekme, işaret etme ve öğrenciye yol göstermedir. Bu yolla öğrenci, sorunu fark edecek, ayrıntılarını keşfederek bulacak, onları tartışacak, tartışılanları düzenleyecek ve çalışmaların sonunda keşfedilen “değer” öğrenciye kazandırılmış olacaktır. Bundan sonrası için elbette beklenen gelişme öğrencinin kazandığı değeri çevresinde gözlemlemesi ve daha da önemlisi davranışlarına yansıtmasıdır.

Eğitimin amacı insan yetiştirmek ve onu hayata hazırlamaktır. Yetişmiş insanda gözlemlemek istediğimiz en önemli şey de elbette “erdemli davranış” tır. Erdemli davranış ise, olumlu değerler içeren, ahlak ilkelerine uygun, güven veren hareket tarzıdır. Bu, eğitimciler olarak sadece bizim sorunumuz değildir; yetişmişlerin ve özellikle de iş dünyasının, yöneticilerin ve çalışanların da beklentisi bu tarz erdemli davranışlardır. O nedenle de çok sayıda çalışmanı barındıran ve serbest piyasaya iş yapan

kuruluşlar, son yıllarda bağımsız denetçilere kendi kurumlarını incelettirerek onay belgesi almakta, hem de “değerlerimiz” üst başlığı altında çalışma ilkelerini duyurarak güven telkin etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü etik ya da ahlak itibar kaynağıdır. Topluma hizmet götüren büyük kuruluşlar, iş sürekliliği sağlayabilmek için itibarlı olmak zorundadırlar. Birleşmiş Milletler Teşkilatı bile uluslararası düzeyde yolsuzlukları önleyebilmek adına üye ülkelerde “Etik ve İtibar Dernekleri”nin kurulmasına öncülük etmekte ve bu yolla yolsuzlukların önlenebileceğine inanmaktadır. Türkiye de “Etik ve İtibar Derneği” bulunan ülkeler arasında yer almaktadır.

Bu nedenlerle son yıllarda eğitim-öğretim dünyasının dışında başka alanlarda, yetişkinlere yönelik yayınlarda da değerlerin keşfedilmesi ve tartışılması ile ilgili yayınlara rastlanmaktadır. Yazar Martin Cohen’in “101 Ahlak İkilemi” ve “101 Felsefe Problemi” adlı eserleri bu konuda dikkat çekicidir. Bu iki kitap “değerler eğitimi” konusuna ışık tutabilecek birçok yeniliği içermektedir. M. Cohen “101 Ahlak İkilemi” adlı eserinde: “Çözümü görememeleri değil mesele, sorunu görememeleri” ifadesine yer veriyor ve böylece bize, önemli olanın öncelikle soruna işaret etmek olduğunu belirtiyor. İşte “değerler” in öğreticisi de bu belirtileni üstlenecek, öğrencilerin öncelikle ahlaki sorunu görmelerini, daha sonra da gördüklerini tartışmalarını sağlayacaktır. “Ahlak, beylik laflarla, mantık ve matematikle değil, zor seçimlerle ve ikilemlerle ilgilidir” diyen yazar kitabının başına koyduğu “Kullanma Kılavuzu” başlıklı yazısıyla da sanki eğitimcilerle bir öğretim yöntemi önerisinde bulunuyor: “Kitabı, bir oturuşta baştan sona okuma hevesine kapılmayın. Bunun yerine ikilemleri acele etmeden, teker teker... ele alın... Bu kitabı kullanmanın en iyi yolu ikilemlere bir ordövr tabağıymış gibi yaklaşmaktır. Tartışmalar ise yemeğin sonunda yenilen tatlıdır.” diyor.

Şimdi sözü edilen bu eserden bir ikilem örneği alıntılayalım:

ŞÜPHELİ BAĞIŞÇI KLİNİĞİ

Arka sokaktaki organ kliniğinde görev yapan Doktor Adanmışın çeşitli organ yetmezliklerinden dolayı hayatı tehdit altında olan beş hastası var. Birinin kalbe ihtiyacı var, birinin mideye, bir diğersinin akciğere, bir başkasının ise başka bir organa. Resmi gözlerinizin önünde canlandırdınız mı? Hepsinin organa ihtiyacı var fakat o sırada, yeterli sürede organ bulmak mümkün görünmüyor. Organ bulunamadığı takdirde hastaların hepsi ölecek. Dr. Adanmışın henüz tedavi ettiği bir hastası daha var. Şimdi dinlenme odasında

sessizce uyuyor. Başvurulabilecek yollardan biri de, hatta tek yol bu iyi doktorun altıncı hastayı, acil organ deposu olarak kullanıp beş hastanın hayatını kurtarmasıdır. Bunu yaptığında depo gibi kullanılacak hasta ölecektir.

Dr. Adanmış, hepsi de çok iyi insanlar olan hastalarını kaderine çok üzülüyor ama bir yandan da başka bir hastayı bu şekilde kullanmanın “uygunsuz” olacağı kaygısıyla üzülüyor.

Bu pazarlıkta bir can verilip beş can kurtarılabilir ancak bunun etik olduğu söylenebilir mi?

MARTIN COHEN

Bu kısa alıntının dersin okuma kitabında yer aldığı düşünülünce, yapılacak iş, yukarıda belirtilen işlem basamaklarını uygulamak ve metinde yer alan ikilemi tespit ettirip tartışılmasını sağlamaktır. Bu süreçte eğiticie düşen görev sezdirme ve işaret etme yoluyla ikilemin olası çözümlerini tartıştırmaktır. Tartışma anında önerilen çözümün gerekçelendirilmesini sağlamak da esastır.

Ahlaki gelişim kuramının kurucularından Kohlberg ve Erol Güngör de bu yöntemi kullanarak sonuca gitmişlerdir. Onlar da araştırmalarını yaparlarken buna benzer ikilemler içeren olay motifleri kullanmışlardır. Hazırlanan küçük bir olay motifi, belirlenen çözüm önerileriyle deneklere sorulmuş ve onlardan bu çözüm önerilerinden birini tercih etmeleri istenmiştir.

Kohlberg’in olay motifi şöyledir:

Heinz’in eşi kanser hastasıdır ve ölmek üzeredir. Bir eczacının keşfettiği radyumlu bir ilaç onu kurtarabilecektir. Eczacı, Heinz’dan maliyetin çok üstünde, iki bin dolar fiyat ister. O, tanıdığı herkesten borç alarak ancak bin dolar toplayabilir. Eczacıya, karısının ölmek üzere olduğunu, ilacı ucuz vermesini, kabul etmezse kalan miktar için bir süre beklemesini teklif eder. Fakat eczacı: “İlacı ben keşfettim, para kazanmak istiyorum, der ve Heinz’ın önerisini kabul etmez. Bunun üzerine çaresi kalmayan Heinz, bir gece gizlice ilacı çalmayı düşünür.

Heinz, ilacı çalmalı mı, çalmamalı mı?

Kohlberg, bu metni deneklerine yorumlatmış ve yaptığı görüşmelerde Heinz’e yol göstermelerini istemiştir. Ayrıca onlardan çözüm önerilerinin gerekçelerini de sormuştur. İşte ahlak gelişimi basamakları bu gerekçelerin sınıflandırılması sonucunda bulunmuştur. Demek ki bu tür ikilemlerde ya da ahlak çatışmalarında gösterilen çözümler, öneri sahibinin biliş düzeyini ve ahlak gelişimi basamağının sırasını da vermektedir. Sınıf içi tartışmalardan beklenen başka bir yarar, biliş düzeyi daha gelişmiş olan öğrencilerin, daha alt basamakta kalan öğrencilerin biliş düzeyinin gelişmesine katkı sağlamalarıdır. Onlar sınıflarda lokomotif öğrencilerdir, geride kalan katarları da taşıyıp götürürler.

Çalışmada iki önemli örnekle ortaya konan bu model,

öğretmen tarafından çeşitlendirilerek değişik uygulamalarla ve değişik etkinliklerle öğrencilerin karşısına çıkartılabilir. Söz gelişi, önce sözlü tartışma, daha sonra bu çözüm önerilerinin yazılı olarak ifade edilmesi, metne uygun, benzer bir ikilemin hikâyeleştirilmesi, “metinler arası” bir anlayışla daha önce okunmuş olan bir başka metinle buradaki ikilemin karşılaştırılması gibi uygulamalar yaptırılabilir.

Sonuç

Ortaöğretim basamağında yürütülmekte olan derslerin temel amacı öğrencilere orta düzeyde bir bilgi ve kültür kazandırmaktır. Türk Dili ve Edebiyatı dersi de böyledir. Onda da hedef öğrencilere, Türk Dili, Türk Edebiyatı ve Türk Kültürü konularında hem bilgi kazandırmak hem de bu bilgilerle bağlantılı davranış kalıpları oluşturmaktır. Bu ifadenin ders programındaki karşılığı “kazanım”dır. Elbette söz konusu bu kazanımların gerçekleşebilmesi için bir dizi işlem ve etkinliğin uygulanması gerekir. Bu, bir eğitim-öğretim sürecidir. Sürecin sonunda belirli bir oranda, bilginin, bilişin ve bunlarla bağlantılı tutumların, tavır alışların ve davranışların gözlemlenmesi beklenir. Gelişim psikolojisinin verilerine göre ortaöğretim öğrencisinin bilişsel gelişim düzeyi büyük ölçüde geleneklerle, kurullarla ve yerleşmiş düzenle ilişkilidir ama gelişmelere de açıktır. O nedenle onu, “geleneksel ahlak” la başlayan ama “gelenek ötesi ahlak” denilen çizgiye doğru ilerleyen bir aşamada görmek yanlış olmaz. Zaten, Türk Dili ve Edebiyatı Dersinin okuma metinleri de öğrenciyi o sonuca doğru götürür. Liseyi okumuş birçok yetişkinin belleğinde yıllar sonra bile o yıllara ait bilgi ve biliş izlerinin sürüp gitmesi bunu gösterir. Bu izler de, yetişkinlerin kazandığı değerlerde, ahlaki davranış kalıplarında, özellikle de tavırlarında ve tutumlarında açıkça gözlemlenebilir. Kişiden kişiye değişmekle birlikte, ortaöğretim basamağında kazanılan değerlerde çoğunlukla “geleneksel ahlak” ilkelerini, onu izleyerek de “gelenek ötesi” dediğimiz “evrensel ahlak” izlerini görürüz.

Eğitimin temel hedeflerinden birisi, öğrenciye “değerler” kazandırmak ve bu değerleri tavır ve davranışlarına yansıtmasını sağlamak ise bunun yolu “eğitim-öğretim süreçleri” içerisinde uygulanan bir dizi etkinlikten geçer. O etkinliklerden birisi de Türk Dili ve Edebiyatı Dersi okuma metinleri içerisinde yer alan “ikilemler”i ve “ahlaki çatışma” sahnelerini tartışma konusu yapmaktır. Öğrenciler bu tartışma seanslarında bir “biliş” e ulaşacaklar. Bu biliş, onları zamanla “değer” edinmeye, edinilen değerler de onunla koşut davranış kalıbına götürecektir. Psikologlar, “iyiler, doğrular ve güzeller” içerisindeki en üst değer “adalet” olduğunu savunuyorlar. Öyleyse, kazandırılacak ilk değer de o

olması gerekiyor.

Kaynaklar

Cemiloğlu, Mustafa. (2013). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Bursa.

Cemiloğlu, Mustafa. (2018) 2017 Tarihli Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programına Eleştirel Yaklaşım, Uludağ Üni. Eğitim Fakültesi Dergisi.

Cemiloğlu, Mustafa.(2019). Dil ve Edebiyat Öğretimi ile Değerler Eğitimi Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı, XI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Samsun.

Cohen, Martin. (2016). 101 Felsefe Problemi, İstanbul.

Cohen, Martin. (2017). 101 Ahlak İkilemi, İstanbul.

Çiftçi, Nermin.(2003). Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, Değerler Eğitim Dergisi S.1,

Demirutku, Kürşat, Sümer, Nebi.(2010) Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması, Türk Psikoloji Yazıları, Haziran 13, (17-25)

Güngör, Erol. (1998). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ahlak Psikolojisi, Ahlakî Değerler ve Ahlakî Gelişme.

Karatepe, Selma.(2008). İtibar yönetimi: Halkla ilişkilerde Güven yaratma, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Kış-2008 C.7 S.23 (77-97).

Morgan, Clifford T. (1998) Psikolojiye Giriş Ders Kitabı, Ankara.

Piajet, Jean. (1938). Çocukta Dil ve Düşünme, İstanbul,

Şaşan, Hasan. (2002). Yapılandırıcı Öğrenme, Yaşadıkça Eğitim S.74-75, s.49.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, (2017).Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı, Ankara.